

Fichte'nin Mantıksal, Ahlaki ve Öznelerarası Özbilinci: Bilime Konu Edilemeyen Ben

[Fichte's Logical, Ethical and Intersubjective Self-Consciousness: The Non-Scientific I]

Emre BİLGİÇ *

Ankara University

Received: 14.05.2019 / Accepted: 11.06.2019

DOI: .....

Research Article

Abstract: In this article, I analyze Fichte's understanding of self-consciousness and discuss whether it could be regarded as a subject of scientific research. Our first goal is to explicate the Fichteian self-consciousness and to deepen our understanding of the concept of consciousness. The second one is to clarify certain aspects of Fichteian notion of consciousness that have been ignored by scientific studies on consciousness. To these ends, I examine the concept of immediate consciousness which is a fundamental element of Fichteian understanding of self-consciousness; examine the logical, ethical and intersubjective aspects of self-consciousness; and determine the intersection point of these different aspects. This point indicates becoming conscious of free self-activity, which is also the foundation of Fichte's system. Since this consciousness of freedom is based upon immediate consciousness, I claim that from the Fichteian perspective, self-consciousness cannot be a subject of scientific research, which operates indirectly. In conclusion, I argue that i) there is a discrepancy between Fichte's immediate consciousness and his philosophical reflection which brings about an explanation of self-consciousness; ii) since science, from the Fichteian point of view, agrees to be determined when it examines consciousness, it falls short of explaining freedom of consciousness.

Keywords: Fichte, consciousness, self-consciousness, freedom, self.

Öz: Bu makalede, Fichte'nin özbilinç anlayışını ele alıyor ve bu özbilincin bilime konu olup olamayacağını tartışıyoruz. İlk amacımız Fichte'nin özbilinç kavrayışını ortaya koymak ve bilinç kavrayışımızı derinleştirmektir. Bir diğer amacımız ise özbilincin

* **Author Info:** Graduate Student - Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Department of Philosophy, Çankaya-Ankara, TURKEY.

E-mail: e-bilgic@outlook.com / Orcid Id: <https://orcid.org/0000.0001.7714.1272>

To Cite This Paper: Bilgiç, E. (2019). "Fichte'nin Mantıksal, Ahlaki ve Öznelerarası Özbilinci: Bilime Konu Edilemeyen Ben." *MetaZihin*, 2(1): 49-65.

bilimsel bilinç araştırmalarının ihmal edilebilecek yönlerini Fichteci bakış açısıyla göstermektedir. Bu amaçla, Fichte'nin özbilinç anlayışına temel teşkil eden dolaysız bilinç kavramını inceliyor; özbilincin mantıksal, ahlaki ve öznelerarası boyutlarını ele alıyor ve özbilincin bu boyutlarının bir araya geldiği noktayı tespit ediyoruz. Bu nokta aynı zamanda Fichte sisteminin temeli olan özgür öz-etkinliğin bilincine varmaktır. Bu özgürlük bilinci dolaysız bilinç üzerine temellendiğinden, Fichteci bakış açısından, özbilincin bir dolayım yoluyla işleyen bilime konu edilemeyeceğini ifade ediyoruz. Bu çalışmanın sonucunda, i) Fichte'nin dolaysız bilinç ile bilincin bilgisini ortaya sermiş olduğu felsefi refleksiyonun bir tür uzlaşmazlık içerisinde olduğu; ii) Fichteci bakış açısından, bilimin bilinci incelemek için yola çıktığında belirlenmeyi kabul ettiği ve bu sebeple bilincin özgürlüğünü açıklayamayacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fichte, bilinç, özbilinç, özgürlük, ben.

1. Giriş

David Hume, insanın bilincinin, tıpkı diğer hayvanların bilinci gibi çalıştığını; amaç koymadığını; doğa tarafından koyulan amaçları, yani arzuları yerine getirmek için uygun yollar aradığını ve böylelikle diğer hayvanların bilincinin sadece gelişmiş bir versiyonu olduğunu söylemektedir (2009: 635-636). Diğer yandan, başka bir hayvanın bilinci ile kıyaslandığında insan bilincinin bir nitelik farkı arz ettiği varsayımından yola çıkılacaksa, bu farkın insan bilincinin bir özbilinç olma, amaç koyabilme ve özgürce seçimler yapabilme ile ilişkilendirilmesi normaldir.

Günümüzde bilinç araştırmalarının bilimsel bir temele dayanması gerektiği şeklindeki yorumlar, bilimin gereği olarak bilincin nesnel bir görünümde ortaya konulmasını şart koşmaktadır. Böyle bir görünümün, bilincin ve insan bilincinin iç dünyasını yansıtacak davranışlarda, dilsel ifadelerde veya nörobilimsel araştırmalarla ortaya konulabilecek beynin sinirsel veya kimyasal yapısında ortaya çıkması beklenir. Aksi halde benim için nesne olan bir başkası için olamayacak ve bunun sonucu olarak bilinç araştırmalarında nesnellik sağlanamayacaktır.

İnsan amaç koyma ve özgürce seçim yapma özelliklerine sahip bir bilince sahipse, bu bilincin bilim tarafından incelenmesine getirilebilecek eleştirilerin yine bilimin ortaya koyacağı bir çizgide oluşturulması bizce uygun değildir. Çünkü böyle bir varsayım, bilimin hesabını vermeye çalıştığı neden-etki zincirinin, yasanın ve belirlenimin ortadan kalktığını kabul eder.¹ Öyleyse, özgürlük varsa, bu özgürlüğün daha zayıf bir

¹ Özgürlük ve bilimin bir arada düşünölebileceğini öne süren Bağdaşımcılık (*Compatibilism*) gibi akımlar mevcuttur. Bkz. <https://plato.stanford.edu/entries/compatibilism/>. Bunun yanında bu gibi akımlara, özgürlüğün tanımını değiştirerek onu gerçekliğin iç yüzünü bilmeme meselesine dönüştürdüğü gibi eleştiriler yapılabilir. Özgürlük ve bilimin bir arada olup olmayacağı meselesi bu makalenin sınırını aşmakta olduğundan bu konuyu, Fichteci özgürlük anlayışının bizim deneyimimizi temellendiren ve bilimi kuran bir işlevi olduğunu hatırlatarak noktalyorum.

ilke olduğu da düşünülebilecek bir zorunluluk ilkesinden türetilerek ortaya konması gerekmez. Bu sebeple insanın özgür özbilincini incelemek için belki de yeniden felsefe tarihine dönülmeli ve bilinci inceleyen filozofların felsefi temellendirmelerine başvurulmalıdır. Bu makalede bilincin mantıksal, eylemsel ve öznelerarası boyutlarını ortaya koyan Fichte'nin özbilinç anlayışı ele alınmış ve bu anlayışın bilinç kavrayışımıza birtakım katkılar getirmesi beklenmiştir.

Fichte özbilinci dolaysız bir bilinç, özgür eylemin bilinci olarak anlamıştır. Kurmuş olduğu sistem izah edilemeyecek bu temele dayansa da, bu temelden yola çıkarak teorik ve pratik alanı kurmaya girişmiştir. Bilincin üzerine yapmış olduğu refleksiyonda onun her şeyi kuran bir içeriğe ve mantık yasalarının kendisinden geldiği bir biçime sahip olduğunu iddia ederek, onu, mantığı ve doğayı kuran temel olarak ortaya koymuştur. Böyle bir bilincin doğal olarak mantıksal bir yapısı ve öznelerarası bir boyutu vardır. Dahası, böyle bir bilinç hem zorunluluğu hem de özgürlüğü temellendiren; doğayı ve anlağı içine alan; hem gerçekliği hem de gerçekliğin olumsuzlanmasını içeren bir çerçeveye sahiptir. Bunun sonucu olarak, ahlak da yine bilincin kendi içerisinde, kendisinin, kendi yapısından üretmiş olduğu bir şey olarak karşımıza çıkar. Kendi eylemselliğinin bilincine varan bilinçte onun kendi eylemselliğini ona yansıtan bir temel, bir karşı eylem olduğunu koyutlayan Fichte, bilincin ahlakiliğini bu karşı eylemi aşma çabası olarak savladığından, bu sonsuz çaba da aynı zamanda özbilinç anlamına geldiğinden; onun, bilincin nihai amacını, kendisinin özgür eylem olduğunun bilincine varmak olarak belirlendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Öyleyse Fichte'de bilincin mantıksal, ahlaki ve öznelerarası yapısı tek bir amaçta birleşmektedir. Bu amaç, sistemin aynı zamanda kurucu temeli olan özgürlüktür.

2. Özgürlük ve Zorunluluğun Özbilinç ile İlişkisi

Fichte, üstün körü bir şekilde yapılacak bir iç gözlemde bile bilincin çeşitli dolaysız değişimleri anlamına gelecek tasarımlarla karşılaştığını; bu tasarımlardan bazılarının bilinçten bağımsız bir varlığa işaret etmemesi anlamıyla özgürlük hissini eşlik ettiğini; bazılarının da bilinçten bağımsız bir varlığa işaret ediyormuş gibi görünmesiyle zorunluluk hissini eşlik ettiğini ortaya koyabileceğimizi söyler (1982: 6). Böylelikle bilincimize yöneldiğimizde ortaya en az 2 farklı durum çıkmakta ve bu da bilincimizin bilinci anlamına gelen özbilincin en az 2 farklı bakış açısından yorumlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak, bilincin birliği kabul edildiğinde bu iki bakış açısının uzlaştırılması da gerekecektir. Bunun sonucu olarak zorunluluğun özgürlük ile açıklandığı ve özgürlüğün zorunlulukla açıklandığı iki olası sistem ortaya çıkacaktır. Fichte birinci sistemi İdealizm ikinci sistemi Dogmatizm olarak adlandırır (1982: 8-9). Dogmatizm, özgürlük hissini eşlik ettiği tasarımların nedenini kendinde-şey olarak

gördüğünden, onun nihai varış noktası belirlenimciliktir (Fichte, 1982: 13). Böylelikle, Fichte'ye göre, Dogmatizm kapsamında ele alınacak özgürlüğün bir yanlısı olduğu görülür. Öyleyse Fichte zorunluluğun bile özgürlükle açıklandığı idealist bir sistemi savunacaktır ve böyle bir sistemde özgürlük kendisini açıklayan temel olarak karşımıza çıkacaktır.

Modern bilim anlayışında, bilimin her bir özne için nesne olabilecek belirli bir nesnesi olduğunu, bu nesnenin kendi özelliklerinin ya da başka bir nesne ile olan ilişkisinin incelendiğini görmekteyiz. Diğer bir deyişle bilimin temel iddiası nesnel olmasıdır. Bu iddia aynı zamanda bilimin zorunluluğu incelediğini ortaya koyar. Öyleyse özgürlüğü temel alan Fichteci özbilincin bilimsel bir yolla incelenemeyeceğini kabul etmeliyiz. Bunun yanında Fichte, kendi felsefesine paralel olarak öznel bilgiyi temel alan bir bilim felsefesi kurmayı hedeflemiştir. Bu bilim felsefesinde bütün bilimleri temellendirerek onlara kesinliğini veren şey, öznel bir bilinç olarak özgürlüğün bilinci olmuştur. Sonuç olarak, Fichte'nin zorunluluk yerine özgürlüğü temel aldığı bir özbilinç felsefesi geliştirdiğini ve bu özbilincin günümüz bilim metotlarıyla açıklanamayacağını kabul etmek durumundayız. Çünkü, bilim bir nesneyi bilincin dolayımı yoluyla açıklarken, Fichteci özbilincin en temelde dolaysız bir bilinç olduğu görülmektedir.

3. Fichte'de Dolaysız Bilinç

Dolaysız bilinç yani herhangi bir aracı olmadan direkt olarak sahip olunan ve böylelikle tek açıklama temelini kendisi olduğu bilinç, en temelde döngüsellik problemini çözmeye çalışmaktadır. Döngüsellik bir problem olarak görülecekse bu problemin çözümü temelcilikte aranacaktır. Felsefe tarihinde temelcilik birçok farklı felsefede farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır: Değişimin temeli olarak değişmeyen töz, varlığın taşıyıcısı olarak hiçlik (Heidegger), anlamı olanaklı kılan temel olarak anlamsızlık (Deleuze), vb. Bilincin de aynı şekilde sürekli bir dolayım içerisinde olduğunda temellendirilemeyeceği düşüncesi dolaysız bir bilincin kabul edilmesini sağlamıştır. Bu kabul, dolaysız bilincin, hem bilincin hem de özbilincin kurucu unsuru olarak görüldüğü zihin felsefelerinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Fichte'de dolaysız bilinci ele almak istediğim bu bölümde Descartes değinilmeden geçilemeyecek bir uğrak olarak karşımızda durmaktadır.

Descartes, düşünmeyi, düşünmenin nesnelere soyutlayarak kendisini düşünen bir varlık, bir zihin olarak ortaya koyabileceğini iddia eder. Bu iddiada, 'Düşündüğümü düşünüyorum', 'Benim var olduğum doğrudur' anlamına gelmektedir ki bu da

düşünceден varlığa bir geçiş yapılabileceğini ve varlığın bilgisinin düşünceyle elde edilebileceğini imler.²

Fichte, Descartes'ın özbilince ulaşırken yaptığı soyutlamanın geçersiz olduğunu zira soyutlama yapıldığına inanılan bilinçle düşünüldüğünü ve onun hiçbir zaman tek başına düşünülemeyeceğini söyler (1982: 98). Ona göre Descartes özbilince, düşünmeyi nesnesinden ayırarak ulaşmamış ancak onu zaten halihazırda dolaysızca verili olarak kabul etmiştir. Fichte, onda *cogito*'nun, '*sum*'a sonradan iliştilirilmiş olduğunu ve varlığın bilgisi dolaysız olacaksa, '*cogito, ergo sum*'un, '*sum, ergo sum*' olarak değiştirilmesi gerektiğini söylemektedir (1982: 100). Bunun yanında, özbilinci açıklamak için refleksiyondan başka bir yol bulunmadığından Fichte de '*cogito*'yu terk etmemiştir.

Fichte'nin özbilinci anlamak için öne sürdüğü ayna metaforuna göre, bilinç kendini-aynalanayan aynadır (1992: 151-152). Aynada kendimize baktığımızı ve gördüğümüz şeyin bir ayna olduğunu düşünelim. Bize 'kendinizi tarif edin' deseler, karşılıklı iki ayna arasındaki sonsuzluğu dolaysız olarak bilir ama yine de tarife sonlu bir noktadan başladık. Fichte de bilinci anlamak için gösterdiği çabaya sonlu bir noktadan başlayarak özbilince refleksiyon yoluyla ulaşacak, ardından, ona mantıksal dedüksiyon yapılmadan önce ulaşılmış olduğunu düşünerek, refleksiyonla saf özbilince ulaşılmadığını ancak saf özbilincin refleksiyonu olanaklı kılarak kendisine ulaşılmasını sağladığını iddia edecektir. O halde, Descartes ile Fichte'nin dolaysız bilinci arasındaki fark da belirsizleşmektedir. Her ikisinde de dolaysız bilincin yönelimsel olmadığı iddia edilirken, bu yönelimsel olmayan bilinç, bilincin bir şeye yöneldiği edimleri üzerinde yapılan refleksiyon ve soyutlamalarla ortaya konur. Bu sorunun farkında olan Fichte,

² Descartes varlığı soyutlama yoluyla elde etmediğini, onu zihnin saf bir görüşü aracılığıyla ortaya koyduğunu aksi halde bu soyutlamanın 'Düşünen her şey vardır' öncülüne dayanacağını ifade eder. Ona göre bir kişi, var olmadan düşünmenin imkansız olduğunu kendi durumunu tecrübe ederek öğrenir (1984: 100). Diğer yandan, onun metodik şüphe yönteminin birtakım soyutlamalara ve mantık ilkelerine dayandığı da iddia edilebilir. Şöyle ki: Bir şeyden şüphe edildiği yargısı, şüphe edilen şeyin varlığının sorgulandığı modal bir önermeyi içinde barındırıyorsa, Descartes'ın şüphe eylemine nesne olan her şeyi olumsal ya da olası nesnelere olarak görmüş olduğu söylenebilir. 'X'ten şüphe ediyorum', 'Y'den şüphe ediyorum' ve 'Z'den şüphe ediyorum' ifadelerinden 'X', 'Y' ve 'Z' şüphe edilebilir varlıkları soyutlandığında geriye 'şüphe etme eylemi' kalır. Olumsal ve olası olandan koparılan bu yalın düşünce nesneleştirilmeye çalışıldığında 'Şüphe etme eyleminden şüphe ediyorum.' ifadesine ulaşılır ve bu ifadenin paradoksallığından faydalanılarak tersinin doğru olduğu iddia edilir. Çünkü bu soyutlamada 'şüphe etme eylemi'nin varlığı zorunlu olarak kabul edilir ve bu sebeple onun şüphe edilebilir bir nesne konumuna getirilemeyeceği düşünülür. Öyleyse Descartes 'şüphe etme eylemi'ni özne olarak ortaya koymanın onun varlığının zorunlu olduğunu kabul etmek anlamına geldiği varsayımından faydalanıyor ve varlığı zaten zorunlu olarak kabul edilen bir şeyi nesne konumuna getirdiğinde onu doğallıkla olumsal ya da olası saymıyor. Ben düşüncesinin zorunlu varlığının bu şekilde ortaya koyulduğu Descartes felsefesinde, 'şüphe etme eylemi'nin bilincinin ve dolayısıyla 'düşünme eylemi'nin bilincinin dolaysız bir bilinç olup olmadığı tartışması bir kenara bırakılsa bile, onun, 'şüphe etme' eyleminin varlığından, eyleyenin varlığına giderek, kendini sadece bir düşünce değil düşünen bir töz olarak kabul etmesi, bu çıkarımın 'yeterli neden ilkesi'nin hem bir mantık ilkesi hem de maddi geçerliliği olan bir ilke olduğu kabulüne dayandığını gösteriyor.

dolaysız bilincin bir tür dolayım yoluyla elde edilemeyeceğini sonsuz çaba argümanı ile ortaya koymaktadır.

Sonsuz çaba argümanı, yönelimsel olmayan bir bilinç olmadığında bilincin izah edilemeyeceğini ve bilincin sonsuza kadar kendine yöneleceğini söyleyerek yönelimsel olmayan dolaysız bilinç durumunun varlığını, bilincin izah edilebilirliğinin kabulünü varsayarak *modus tollens* kuralıyla ortaya koyar (Kinlaw, 2014: 181-182). Bunun yanında, Fichte'nin transandantal dedüksiyon yöntemi, dolaysız bilince refleksiyonla erişildiği gibi bir izlenim ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda bilincin dolaysız olarak görülmesi ve bu dolaysız görülemenin felsefi refleksiyonla bilinmesi arasında bir tür uzlaşmazlık vardır. Bu uzlaşmazlığı ele alan Klotz'a cevap olarak, Jeffery Kinlaw, dolaysız bilincin, yönelimsel olmayan performatif farkındalığa karşılık geldiğini bunun da eyleyirken eyleyiyor olduğunun bilincinde olmak anlamına geldiğini söylemektedir (2014: 183-184). Böylece Kinlaw, dolaysız bilincin performatif farkındalığı ile dolaysız bilincin bilinmesini ayırarak Fichte'yi bu konuda kurtarmaya çalışmaktadır. Buna benzer bir diğer ayrımı, Tugendhat (1986) anlam kuramı üzerinden yapmıştır. Tugendhat, özbilincin, doğrulanamasa bile doğru veya yanlış olabilecek bir önerme ile ifade edilebileceğini söyleyerek, direkt dolaylı bilgi ve endirekt dolaylı bilgi ayırımına gitmiştir (Tugendhat'tan aktaran Brinkmann, 1994: 229). Diğer yandan, Brinkmann söz konusu ayırımdaki direkt dolaylı bilgi ile dolaysız bilgi arasında herhangi bir farkın bulunup bulunmadığını sorgulamıştır (1994: 230). En nihayetinde dolaysız bilincin var olması ile onun bilinmesi uzlaşmamaktadır. Çünkü dolaysız bilinç bilgiye konu olduğunda onu dolaylı bir biçimde bilmeye çalışırız.

Sonuç olarak, Fichteci dolaysız bilinç ile Kartezyen dolaysız bilinç arasında çok büyük bir fark olmadığı anlaşılıyor. Bunun yanında Fichte, eylemin ötesinde bir eyleyene gitmiyor ve bu da düşünce içerisinde kalmak bir diğer deyişle bilincin dışına çıkmamak anlamına geliyor. Descartes'ta ortaya çıkan dualizm, dolaysız bilincin eyleme denk geldiği söylenerek ortaya çıkarılmadan sonlandırılıyor. Ancak bu dualist çerçevenin bir benzeri zihnin içinde yaratılıyor. Madde ve düşünce ayrımı, bilinçteki iki karşıt eylemin yani bilincin kendini olumsuzlamasının anlatımında ortaya çıkıyor.

Fichte'de dolaysız bilincin, eylemenin bilincinde olmak anlamında saf özbilince karşılık geldiği ve bu bilincin diğer bilinç biçimlerini temellendirdiği ifade edilebilir. Bunun yanında, saf özbilincin, empirik özbilinçle olan ilişkisini felsefi refleksiyonla ortaya koymaya çalışan Fichteci özbilinç anlayışı, özbilinci, empirik özbilinç olarak incelemek zorunda kalan bilimin hangi sorulara cevap veremeyeceğini gösterebilir. Bu ilişkiyi anlayabilmek için Fichteci özbilincin yapısı daha ayrıntılı bir incelemeye tabi olmalıdır. Bunun için öncelikle özbilincin mantıksal yapısını ele alıyoruz.

4. Fichte'de Özbilincin Mantıksal Yapısı

Fichte, empirik bilincin mantık ilkelerinden kaçamayacağını düşünerek işe bu ilkelerle başlar.³ İlk olarak, özdeşlik ilkesi olan $A=A'$ 'daki zorunlu bağlantının, yargılayan ben için var olduğunu ve bunun da 'Ben'in⁴ kendisiyle özdeş olduğunu kabul etmek anlamına geldiğini ortaya koyar (1982: 94-96). 'Ben' kendisiyle özdeş bir birlik olarak özdeşlik yasasını taşıyorsa, $A=A$ olarak karşılaşılan mantık yasasının soyutlama yapılmadan önce 'Ben'de $Ben=Ben$ olarak kabul edildiği kabul edilmiş olur. 'Zihnin kendisinde taşıdığı bu özdeşlik, yani onun bütün özdeşlik yargılarını ortaya koymasını sağlayan şey nedir?' veya daha kısa bir biçimde 'Bu yargılarda ortak olan nedir?' sorusu Fichte'yi yargılama eyleminin kendisine götürmüş ve buradan kendi varlığını ortaya sürmenin var olması anlamına geldiğini belirlemiştir (1982: 97-99). Bu Descartes'a geri dönüş olarak görülebilir. Bunun yanında, Descartes düşüncüyü var olmanın kipi olarak belirlerken, düşüncenin bir taşıyıcısı olduğunu hayal etmişti (2015: 71). Fichte ise Ben'in özdeşliğine, bir varlığı özdeş olarak yargılama faaliyetinin, bir düşüncenin kendisiyle olan özdeşliğini⁵ gösterdiği yargısı ile ulaştığından, Ben'in düşünce ve yargılama eyleminin kendisi olduğunu kurgulayarak, Descartes'ın özbilinç anlayışını bir adım ileriye taşır.

Fichte'nin özbilinç anlayışında, Ben'in bir düşünce veya eylem olarak ortaya konabilmesinde bir diğer unsur 'Ben-olmayan'dır. 'Kendini-aynalan ayna'nın kendisini aynalama özelliği, kendisini kendi karşısına koyabilmesinde ve kendisinin sınırlanabilir olandan sınırlı olana geçişinde görünür olur. Bu görünürlük yine bir mantık yasası olan çelişmezlik ilkesi ile açıklanır (1982: 102). 'A, A-olmayan değildir' yasası, A'nın, her şey anlamına geldiği olasılıkta onun yansıtılamayacağını ya da düşünülemeyeceğini ve onun bir düşünce olarak kavranamayacağını ortaya koyar. Bu sebeple Fichte 3.temel ilkesinde bilincin kendi özdeşliğinin farkına, onun bir A'nın ve aynı zamanda A-olmayan'ın bilincine vararak vardığını, bilinci bölünebilir olarak koyarak, göstermeye çalışır. (1982: 105-119). Fichte'nin 3.temel ilkesinde öne sürmüş olduğu empirik bilinç, Brentano'nun bilincin yönelimselliği kuramını önceleyecek şekilde, 'bir şeyin bilinci' + 'bu şey-olmayanın bilinci' olarak kurulmuştur. Hem bilincinde olunan şey hem de bilincinde olunan bu şey-olmayan kendi kendileriyle

³ Fichte ilk çalışmalarından olan *Aenesidemus'un Eleştirisi*'nde, Reinhold'un 'düşüncenin yasaları üzerine yine bu yasalarla düşünülebilir' çözümlenmesine katılmakta; ancak yine Reinhold gibi mantık ilkelerinin temel ilke olamayacağını düşünerek, sadece formel geçerliliğe değil aynı zamanda maddi geçerliliğe de sahip olan temel bir ilke aramaktadır. Bu temel ilkeyi mantık ilkelerinin de kendisinden soyutlanarak elde edileceği 'Ben ilkesi' olarak belirlemektedir (2006).

⁴ Burada Ben'in varlığı empirik bilince görüldüğü şekliyle kabul edilir.

⁵ Fichte'nin ilk ilkesi 'Ben, 'Ben'imdir.' Hegel'e göre bu, düşünmenin bir önerme olarak ifade edilmiştir (1977: 127).

özdeş olarak kurulurken, onların birbirilerine göre sınırlandırılan ve sınırlandırılan oluşu, bilincin kendi içinde iki karşıt hareketi taşıdığı varlığına ulaştırır.⁶ Hegel'e göre edimlerin bu çokluğu onların ideal unsurlar olarak göreceli olduklarını gösterir ve bu karşıtlık görünürde bir karşıtlıktır. Hegel, Fichte'nin felsefi refleksiyon için yok edilmek üzere çatışki ürettiğini söyler (1977: 123). Bu karşıt gibi görünen eylemlerde A ya da A-olmayan'dan biri özsel eylemle ilişkilendirilirken diğeri eyleme karşı koyan yabancı bir eylem olarak dışlanır. Ancak bir karşıtın karşıt olarak koyulabilmesi Fichte'ye göre bir bağlaşımla zeminini zorunlu kılar yani A kısmen A-olmayan'a eşittir (1982: 110).

Fichte'nin eşitlikten ne anladığını ortaya koymak için birkaç örnek verebiliriz. P bir güvercin olsun ve bu güvercin olmayan başka bir güvercini de P-olmayan(1) olarak düşünelim. Bu durumda onlar güvercin kümesinde olmak bakımından eşittir. P-olmayan(2) olarak kötülük fikrini düşünelim. Bu durumda P'nin, P-olmayan(2) ile yer kaplayan kümesi altında bile birleştirilemeyeceği ortadadır. Ancak P-olmayan(2), Ben'im ortaya koyduğum bir şeydir ve Ben'de P-olmayan(2) kendisi ile özdeştir. Öyleyse P-olmayan(2), P ile Ben'de kendileriyle özdeş olmaları bakımından eşittir. Sonuç olarak, Ben-olmayan'ın bile Ben ile zihinde olmak bakımından birbirine eşit olduklarını kabul etmenin, Ben'in kendi bütünlüğünü ortaya koyabilmesi için şart olduğunu söylemeliyiz. Refleksiyonu bir derece daha artırdığımızda buradaki bütünlüğün Ben-olmayan ve Ben'i kapsayan bir Ben ile mümkün olduğu, ancak bu Ben bir düşünce olarak yakalanmak istenirse aynı anda yeniden bir Ben-olmayanla beraber yakalanacağını ve onun aslında yakalanamayacağını kabul etmeliyiz. Başka bir dille ifade edersek, zihnimiz üzerine düşündüğümüzde zihnimiz olmayan bir şeyi onun kapsamına alırız. Bu şey zihnimizin dışı fikridir. Zihnimizin dışı, tasarım olarak zihnimizin içindedir. Bu fikir haricinde bana temsil edilmeyen başka bir şeyin var olup olmadığını sorgulayabilir miyim? Bu soruya cevap bulabilmek için Fichte'de neyin var olduğunu tespit etmek önem taşımaktadır.

Bir şeyin varlık kıstasını anlamak için Fichte'nin gerçeklik kavramını nasıl ele aldığını ortaya koymamız gerekir. Fichte'ye göre zihinde karşıt eylemler olduğunu söylemiştik. Bir şeyin gerçek olduğunu söylemek de bu karşıt eylemlerden birini seçmek anlamına gelecektir.⁷ Bu karşıt eylemler, karşıtına göre onun gerçekliğini olumsuzlayan bir şeydir

⁶ Fichte bu karşıt hareketlerin ne olduğunu bilinçte iki tür tasarımın olduğunu söyleyerek sezdirmiştir. Bu tasarımlar özgürlüğün eşlik ettiği tasarımlar ve zorunluluğun eşlik ettiği tasarımlardır (1982: 6). Yani bilinçteki iki karşıt hareket özgürlüğün hareketi ve özgürlüğü sınırlandırılan karşı-koyma hareketidir.

⁷ Fichte'ye göre kişi buradaki seçimini mizacına göre yapmaktadır. Fichte'ye göre zihnimizde yer alan iki hissin özgürlük ve zorunluluk olduğunu söylemiştik. Kişinin bu hislerden hangisini ön planda tutacağı, onun neyi gerçek neyi olumsuzlama olarak göreceğini belirleyecektir (Fichte, 1982: 15). Öyleyse Fichte'de gerçeklik, bazı kişilere göre özgürlüğü bazı kişilere göre ise doğayı temel alarak ortaya konulacaktır. Gerçeklik anlayışında özgürlüğü temel alan kişi doğanın varlığını bir olumsuzlama olarak görecektir, doğayı temel alan kişi ise özgürlüğü doğanın bir belirlenimi olarak ortaya koyacak ve onu yadsımış olacaktır. Fichte tecrübenin

(1982: 129). Öyleyse karşıt eylemler karşıtını bastırabildiği ölçüde gerçektir.⁸ Ancak bir eylem karşıtını yok ettiğinde onun karşılaşılabileceği, kendini ona yansıtabilecek bir şey de kalmaz ve gerçeklik kategorisi ile birlikte bütün diğer kategoriler de ortadan kalkar.⁹ Nihayetinde zihnin, zihin olmayı sürdürdüğü sürece, yani birtakım refleksiyonlarda bulunulabildiği sürece onun edimlerinde en azından görünürde bir karşıtlık olduğunu; 'Ben' anlayışının 'Ben-olmayan'la beraber düşünüldüğünü ve Ben'in, Ben + Ben-olmayan¹⁰ anlamına geldiğini düşünmeliyiz. Karşımıza 'X = X-olmayan + X' olarak çıkan böyle bir denklemde X tarif edilmek isteniyorsa onun 'X-olmayan + X' olduğunu; bu tarifi tarif etmek için X-olmayan'dan geriye kalan X'in yeniden 'X olmayan + X' olduğunu ve bunun böylece sonsuza kadar gittiğini anlamalıyız. Fichte'nin bu konuda verdiği örnek şu şekildedir: "Baylar, duvarı düşünün...Baylar, duvarı düşüneni düşünün...Baylar, duvarı düşüneni düşüneni düşünün." (Copleston, 2010: 53). Bu örnek özne konumunda bulunan X'in nesne haline getirmeye çalışıldığında sonsuza kadar kaçtığını göstermektedir. Ben tarif edilmek istendiğinde o Ben-olmayan'la ilişki içerisinde sonlu bir noktadan tarif edilecektir ve bilincin empirik olarak ifadesi ancak Ben-olmayan'a kısmi bir gerçeklik vermekle mümkün olacaktır. Öyleyse bilincin dolaysız olarak görüldüğü söylene de o ancak dolaylı olarak bilinir.¹¹ Fichte sonlu eylemlerin birbirine karşıtlığı anlamına gelecek bilinçten, onların karşıtlığının aşıldığı tek bir eylem anlamına gelecek bilince yükselmek ister. Ancak, bu görevi herkesin kendi başına başarabileceğini; sonsuz eylemin gösterilemeyeceğini ve onu herkesin kendi içinde kendisinin görülemediğini söyleyerek felsefi refleksiyonun zihinsel görü ile görülenmiş bir kendi bilinci üzerine yapıldığını ifade etmek istemiştir¹² (Fichte, 1982: 38).

---

anlağı açıklayamayacağını ancak anlağın tecrübeyi açıklayabileceğini düşünerek idealist çizgiyi tercih etmiş ve doğanın bir tür kendinin olumsuzlaması olarak Ben-olmayan olduğunu söylemiştir. Zaten felsefenin amacının deneyimi açıklamak olduğunu ifade ederken (1982: 6) aslında özgürlüğün açıklanmaya gereksinim duymadığını ve zaten açıklanamayan temel olarak en başa koyacağını hissettirmiştir.

⁸ Şu şekilde bir çözümleme yapılabilir: Özgürlüğü temel alan kişi onu sınırlandıran eğilimlerini reddedebildiği ölçüde gerçeklik kazanırken, belirlenmeyi temel alan kişi arzularının peşinden koştukça gerçeklik kazanacaktır. Yani kendisini bir düşünce ya da kendisini bir istek olarak belirlemek kişisine göre değişir ve Fichte'nin kendisini bir istek olarak belirlemeyi yanlış bilinç olarak okuduğu söylenebilir. Çünkü, özgürlük-zorunluluk ilişkisini ele alış biçimiyle arzunun düşünce ile açıklanabileceğini ancak düşüncenin arzu ile açıklanamayacağını da kabul etmiş olur.

⁹ Fichte'de diğer kategorilere gerçekliğini veren şey gerçeklik kategorisidir (Fichte, 1982: 100).

¹⁰ Diğer bir deyişle bilinç bilinç olmayı sürdürdüğü sürece Özgürlük+Zorunluluk, Gerçeklik+Olumsuzlama, Düşünce + Arzu'dur.

¹¹ Bilincin dolaysız olarak görülenmesi ve bu bilincin felsefi refleksiyonla kavranması arasındaki uzlaşmazlık için üçüncü bölüme bakınız.

¹² Fichte'de zihinsel görü (*Intellektuell Anschauung*), kendinin saf düşüncesi, saf özbilinc, Ego=Ego, 'Ben varım' demektir (Hegel, 1977: 119). Bu Fichte'nin ifadesiyle 'Biliyorum, çünkü eyliyorum' anlamına gelir (1982: 38).

Fichte bilincin mantıksal yapısını onun eylemsel yönünü açığa çıkarmak için ortaya koymuştur. Ona göre pratik ilkenin düşünülebilirliği teorik ilkenin düşünülebilirliğine bağlıdır (1982: 123). Bu bölümde Fichte'ye göre bilincin mantıksal yapısını kısaca gösterdik. Bunun yanında, üçüncü bölümde ele aldığımız dolaysız bilinç ile onun bilinmesi arasındaki uzlaşmazlık bu bölümde zihinsel görü ve felsefi refleksiyon arasında karşımıza çıkmıştır. Fichte felsefi refleksiyon için sözün bittiği yerde zihinsel görüyü işaret etmiştir. Bu görü bilincin ahlaki yönünü işaret etmektedir ve bir sonraki bölümde bilincin ahlaki yönünü ele alacağız.

5. Fichte'de Özbilincin Ahlaki Yönü

Fichte'de zihnin karşıt eylemlerinde Ben'e karşıt olarak koyulan eylemin yine Ben tarafından koyulduğunu ve aslında bu eylemin Ben olduğunu önceki bölümlerde görmüştük. Burada bilincin eyleminin bir karşıt eylem olarak belirlediği itki kavramı ve bilincin bir çaba olarak nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde duracağız.

Fichte'nin bilinci kendi içinde bir engelle karşılaşmadan sonsuza kadar ilerleyen bir eylemsellik olsaydı, onun eylemselliği kendisinin farkına varamayacak ve kendisini kendisine yansıtamayacaktı. Ancak bilinçte en azından görünürde karşıt eylemler bulunur ve bu eylemler birbirinin olumsuzlanmasıdır. Bu olumsuzlama sayesinde bilinç kendisini tanıyacak bir ayna bulur. Bir idealist olan ve özgürlüğün ancak bir özgürlük ilkesi olarak en başa konulup bütün belirlenimlerin formunu ve içeriğini belirleyen bir şey olarak tasarlandığında savunulabileceğini düşünen Fichte'nin bilinçte karşılaşılan tasarımlardan özgürlük hissini eşlik ettiği tasarımları Ben olarak, zorunluluğun eşlik ettiği tasarımları ise Ben-olmayan olarak ortaya koyması kaçınılmazdır. Bu anlamda Ben özgür bir eylem olarak kabul edilirken, Ben-olmayan onun hareketini engelleyen bir sınır olarak doğaya ve özel olarak da itkilere denk gelecektir. Böylece bilincin eylemi kendini, doğayı ve itkileri aşmaya çalışan bir çaba olarak anlayacaktır. Aslında Fichte felsefesinde özgürlüğün kendisi de bir itkidir, ancak bütün tikel itkilerden ayrılarak bir üst itki olarak okunur. Diğer yandan, bu tikel itkilerin temelde özgürlük itkisinin açığa çıkması olduğu ve bütünlüğünde ona karşıt olmadığı kabul edilmektedir (Wood, Fichte'nin Hukuk ve Etik Felsefesi, 2006: 385). Özgürlük ve tikel itkiler arasındaki ilişki Ben ve Ben-olmayan (koyma ve karşıt koyma eylemi) arasındaki ilişki ile aynıdır. Tikel itkiler, özgürlük itkisinin bölünerek belirlenmiş konuma gelmesidir. Ben ancak bu sayede kendinin özgür bir itki olarak bilincine varır.

İtkiler bir engel olarak görüldüğünde, Ben kendisini itkilerden bağımsız saf düşünce olarak ortaya koymuş olur. O özgür bir eylemde bulunduğunu iddia ettiğinde, bu eylem itkileri reddeden, yani doğanın vermiş olduğu amacı reddeden bir eylemdir.

Diğer bir deyişle belirli eylemler dışsal bir amaca bakılmaksızın kendi uğruna yapılmaktadır (Copleston, 2010: 74). Ödevden kaynaklanan eylemi, Kantçı anlamda, kategorik buyruğa uymak olarak tanımlarsak¹³, Fichte'de bilincin ahlaki yapısının, bilincin kendi içerisinde kendisini sınırlandırıp bu sınırı aşmaya çalışmasıyla kendisini bir eylemsellik olarak tanıması anlamına gelecek sonsuz bir çaba olarak ortaya çıkan yapısı olduğunu anlayabiliriz. Yani Fichte'de zihinsel görü kategorik buyruğa denk gelmektedir. Dolaysız bilinç olarak özgürlüğün bilinci ahlakidir ve ancak ahlaki olduğu sürece bir özbilinç olarak kalabilmektedir.

Bilincin kendisinin farkına varmasını sağlayan bu ahlaksal yön karşıt eylem anlamına gelen itkilerin ortadan kaldırılmasını amaçladığından, yani amacının kendisinin farkına varmasını sağlayan engeli ortadan kaldırmak olduğundan, bu karşıt eylemlerin bilincin belirli bir yapısı tarafından belirli bir denge içerisinde korunması gerekir.¹⁴ Bu bilincin öznelerarası yapısıdır.

6. Bilincin öznelerarası yapısı

İnsan bilincinin öznelerarası bir boyutu olduğu iddiasını doğrulamak zor değildir. Örneğin, küçük yaşta kaybolan ve insanlarla büyümeyen çocukların bir dil geliştiremediği, birlikte yaşamış olduğu hayvanları taklit ederek büyüdüğü ve bulduktan sonra da dil ve toplumsal becerilerini geliştiremeyerek topluma uyum sağlayamadığı görülmüştür.¹⁵ Toplumsallığın ve dilin, bilincin gelişimindeki rolü, bir özbilinç olarak insan bilincinin bir diğer özbilinçle kurulduğu konusunda bir ipucu verebilir.

Fichte'de hem ahlaki eylemin ortaya çıkması hem de onun sürekli kılınması bir diğer öznenin ortaya konmasına bağlıdır. Öncelikle ahlaki eylemin, düşüncenin doğayı ve itkileri aşma çabası olarak sonsuz bir çabaya denk geldiğini söylemiştik. Ancak bu itkileri sınırlandırma, özgür eylemin bu itkiyi sınırlandıran bir amaç koymasıyla mümkündür. Fichte'ye göre amaç sadece çağrı (*Aufforderung*) biçiminde sunulur (Wood, Fichte's Intersubjective I, 2006: 72). Wood, Fichte'nin çağrı kavramını kullanma nedeninin, bu kavramın bir şey yapabilme düşüncesi ile bir şey yapmak zorunda olma düşüncesi arasında bir ara kavram olması olduğunu düşünür (2006: 73). Çağrı kavramı bilincin öznelerarası özelliğini göstermektedir. Bunu şu şekilde yorumlamak istiyorum:

¹³ Fichte, Kant ahlakının takipçisidir ve ona itkilerin olumsuzlanması üzerinden içerik vermeye çalışmaktadır. Hatta Neuhouser, Fichte'nin amacının kategorik buyruğun daha özenli bir tündengelimini yapmak olduğunu iddia ediyor (2010, s. 215).

¹⁴ Burada korunan itkiler beden anlamına gelecektir. Fichte'nin hak kuramının temelinde beden vardır.

¹⁵ Oxana Malaya, Rocham Pnigieng bu örneklerden ikisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Oxana_Malaya; https://en.wikipedia.org/wiki/Cambodian_jungle_girl

Ahlaki eyleme çağrı, bir diğer öznenin yani bir diğer özgür olanın zorunlu tasarımıyla mümkündür. Zorunlu olarak deneyimlediğim öyle bir tasarım vardır ki bu tasarımın içeriği özgürdür. Bu zorunlu tasarım beni diğer zorunlu tasarımları aşmaya zorlar. Çünkü ben bu başka ile özgürlüğün zorunluluğunu öğrenir ve kendimi özgür olarak koymamın ahlaki bir zorunluluk olduğunu düşünürüm ve bunu özgürlüğümü zorunlu olarak ortaya koymak yani tanınmak için yaparım.

Fichte'de özbilinci olanaklı kılan öznelarası boyutun bir toplumsallık içinde veriliyor oluşu, özgürlüğün sadece diğer özgür varlıklar tarafından eğitilerek (*Erziehung*) olası hale geldiği bir çözümlemeyi de beraberinde getirir. Özerklik de bu anlamda başkalarından etkilenmeyi reddetmek değil, başkalarından doğru şekilde etkilenmek anlamına gelir (Wood, Fichte's Intersubjective I, 2006: 75).¹⁶ Fichte'ye göre eğitimin iki hedefi, her türden amacın farkedilmesini sağlamak ve çocuğun zihnini ahlaka yöneltmektir (2000: 310). Birinci hedef diğerlerinin özgürlüğüne saygıyı içerecek şekilde çocuğun çağrıya cevap verme kapasitesini geliştirmek, ikinci hedef ise özgürlüğün kendisini istenir kılmaktır¹⁷ (Gottlieb, 2016: 132). Gottlieb'in (2016) de işaret ettiği gibi, Fichte'de diğerlerinin özgürlüğüne saygı ve hak kavramı, bilincin öznelarası yapısının ahlaki eyleme çağrının biçimsel koşulu olmak dışında ahlaki eylemin sürekliliğini koruyan bir yanının da olduğunu gösteriyor. Bu kabaca şu şekilde ifade edilebilir: 'Seni senden koruyan bir diğeri vardır.'¹⁸ Hatırlanacağı üzere bilincin ahlaki doğası onu itkileri aşmaya itmektedir; ancak tüm itkiler aşıldığında bu bilinç çaba olmaktan çıkacak ve zaten çaba olarak tanımlanmış olan bilinç ortadan kalkacaktır. Kısacası bir diğer özne, hem kişiye etkisini aşmasını isteyen bir çağrıda bulunuyor hem de bu çağrıya cevapta ortaya çıkan çabanın sürekliliğini koruyan hukuki ve toplumsal bir temel sağlıyor.

Başa dönecek olursak, bilinçte, iki karşıt eylemin Ben ve Ben-olmayan'ın, sırasıyla bireysel ben ve doğa olarak koyulduğunu söylemiştik. Burada bir diğer bireysel Ben'in, bireysel Ben için sadece bir karşıt eylem anlamına gelmediği,¹⁹ aynı zamanda kendi eyleminin de bir parçası olduğu ortaya çıkıyor. Diğer deyişle, bir diğer özne, bilinçteki

¹⁶ Özbilincin doğayı ve itkiyi aşmak için sonsuz bir çaba olduğu düşünüldüğünde, başkası tarafından doğru olmayan bir şekilde etkilenmek, Ben-olmayan tarafından belirlenmenin özendirilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla Fichteci bir eğitim felsefesi hiyerarşik bir eğitimi dışlamakta ve bunun özbilincin oluşumunda birtakım sıkıntılara sebep olabileceğini öngörmektedir.

¹⁷ Fichte'nin gelişimsel bilinç çözümlemesi, insanların özgürlüğü isteyen ve belirlenmeyi isteyen iki farklı mizaca sahip oldukları söylemiyle çelişiyor görünmektedir.

¹⁸ Fichte, bilinç için, bir diğer öznenin zorunluluğunu şu şekilde ortaya koyar: "Sen yoksan, Ben yokum; Ben yoksam sen yoksun" (1982: 172-173).

¹⁹ Fichte açıkça Thomas Hobbes'un "İnsan insanın kurdudur" anlayışını reddediyor. İnsanın insan olması için bir diğeri ile kurulacak hukuki çerçeveyi şart koşuyor.

karşıt eylemlerin aslında tek bir eylem olduğunu gösteren, bu eylemin hem özgürlük hem de zorunluluk boyutlarında bulunan, bir bireysel Ben için hem Ben'e hem de Ben-olmayan'a karşılık gelen, hem bir varlık hem de varlığın olumsuzlanması olan bir kesişim alanı gibidir.²⁰ Böyle olunca kişinin bir diğerinden bağımsız olarak tek başına gerçekleştirebileceği itkinin olumsuzlanması anlamına gelecek bir ahlak yasası da bulunamayacaktır.

Öznelerarasılığın nasıl bilincin hem koşulu hem de koruyucusu olduğunu anlamak için Fichte'nin zihin-beden arasındaki etkileşim problemini nasıl anladığına daha yakından bakmak gerekir. Fichte eylemin kendisini zihin olarak koyduktan sonra, bedeni ve doğayı ona karşıt ve onun hareketini sınırlandıran zihnin karşı hareketi olarak koymuştu. Öyleyse beden eylemin kendisine ışık tuttuğu bir ayna görevi görmektedir. Bu ayna ortadan kalktığında herhangi bir bilincin olanağı bulunmamaktadır. Bu yüzden bedenin, ahlaki eylemin aracı olarak korunması gerekmektedir. Bu koruma bir bireyin politik hakların taşıyıcısı olarak tanınmasını şart koşmaktadır. Bu tanımın öznelerarası bir boyutta olduğu düşünülecek olursa, bir diğer özne bilinç için, transandantal bakış açısından, bilincin kendisini koruyacağı bir çerçeveyi koyması anlamına gelecektir.

7. Bilimsel olarak incelenemeyecek Fichteci özbilinç

Bilinç alanındaki bilimsel araştırmaların içedönük bir yöntemle (örn. fenomenolojik yöntem) yapılamayacağı söylendiğinde, aslında bir özbilinç olarak incelenecek bilincin Ben değil O olarak incelendiği söylenir. Bu anlamda bilimin Fichteci özbilinci konu edinemeyeceği görülür.

Fichte'de bir diğer özbilinç, bilinç araştırmasını yapan kişinin bilincinin koşulunu oluşturan bir şey olarak ortaya çıkar. Fichte felsefesinde 'Bu bilim insanı neden başka bir alan yerine bilinci incelemeyi seçmiştir?' sorusu önemli hale gelir. Bu seçim öyle ya da böyle özgür bir seçimse, bilincin incelenmesinin bilinci inceleyecek özgür seçimi de içine alarak genişletilmesi ve yeniden içedönük bir yöntemle başvurulması gerekir.²¹

²⁰ Fichte'de bir diğer özne olan Sen kavramı, Ben ve O'nun bir sentezidir (1982: 72).

²¹ Fichte'de özgür olan edime özel bir yön verildiğinde bilimin alanına geçilmiş olunur; yargı gücü yasaları uygulamaya ya da uygulamamaya ve hangi yasayı hangi nesneye uygulayacağına özgürce karar verir (Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine, 2006: 92-94). Yani ben bilincimi incelerken uygulayacağım yasayı kendim seçiyorsam, bilincimin içinde böyle bir özgürlük barındırıyorsam, ardından seçmiş olduğum yasanın bilincimin özgürlüğünü açıklayacağını nasıl ortaya koyabilirim? Örneğin bilinci davranışçı bir modelle ya da nörobilimsel bir yaklaşımla incelemeyi yine bilinç seçiyor, ardından bu seçimi sanki bilinç yapmamış gibi ona bir açıklama modeli olarak dayatıyor. Zorunluluk-Özgürlük ilişkisi Fichte'nin istemeyeceği bir şekilde tersine çevrilmiş oluyor.

Bir başka karşı çıkış özbilincin öznelarası yapısı ile ilgili olabilir. Bilim insanının kullandığı önermesel dil, bir karşılıklı etkileşim içerisinde ortaya çıkmışsa, bilinç araştırmalarında bu etkileşime tabi olan bilim insanının bu etkileşimin dışına çıktığında, yani objektif bir gözlemci olduğunu iddia ettiğinde yine bu etkileşimin aracı olan bu dili kullanması ne kadar meşrudur? Öyle görünüyor ki bu Fichte'ye göre bilincin öznelarası yapısını reddetmek anlamına gelecektir.

Özbilincin bir diğer boyutu olan ahlaki boyutu da bilimsel bilinç araştırmalarının görmezden gelebileceği bir boyuttur. Fichte'ye göre özbilinci ortaya serecek bir çözümleme, onun ne yapmamız gerektiğini söyleyen yapısının da bir çözümlemesi olmak zorundadır.

Sonuç olarak, bilincin yapısını inceleyen ve bu yapıyı bilimsel olarak ortaya koyduğunu ya da koyacağını düşünen okulların ortak özelliği özbilinci uzamsal bir şey üzerinden incelemesidir. Elbette ki bu okullar özbilinci bir beden olarak incelemeyeceğini onun özgürlük boyutuna dokunduğunu iddia edebileceklerdir. Diğer yandan, Fichteci özbilincin, bir diğer Ben üzerinden incelenemeyeceğini; böyle bir inceleme yapıldığında bilincin onu kuran özgürlük yönünün değil bedensel yönünün inceleneceğini ve bu incelemenin en nihayetinde gerçekleştirilemeyeceğini söyleyebiliriz. Fichteci perspektif, bilincin öznel yönünün dolaysız olduğunu, bu dolaysızlığın özgürlük anlamına geldiğini ve bu özgürlüğün de karşılıklı etkileşimde kendisinin bir çaba olarak bilincine vardığını söylemektedir.

Bilimsel olduğunu iddia eden bilinç araştırmaları Fichteci perspektifle nereye konumlandırılabilir? Fichte felsefesi bilincin dışına sığanmayacağı transandantal bir felsefe olduğuna göre bilinç araştırmalarını yapan özne ve bu araştırmaya konu olan nesne Fichte'de bilincin belirli türden edimleriyle incelenir. Ona göre bilimin nesnesi, zorunluluğun eşlik ettiği tasarımlar, yani varlığın olumsuzlanması anlamına gelen Ben-olmayan'dır. Burada bilim bilinci değil, doğayı incelemiş olacaktır ki bu da bilincin öz-etkinliğinin yadsınması anlamına gelecektir. Bir diğer özbilinci incelediğini söyleyen bilimsel yaklaşım, özbilincin öznel boyutunu ve özgürlüğünü daha en başından izlenemeyecek bir şekilde dışarıda bırakacaktır.

8. Sonuç

Fichte'de bir özgürlük anlatısı olarak özbilinç, özgür eylemin kendi eylemselliğinin farkına varmasıdır. Bu eylem kendisini sonsuz bir çaba olarak kavrarken, bu çabanın aynı zamanda belirli bir şeyi aşma çabası olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durumda bilinçte birbirine karşıt edimlerin bulunduğu kabul edilir. Ben ve Ben-olmayan olarak isimlendirilen bu edimlerden ikisinin de ortadan kalkmaması ve bilincin sürekliliğinin

sağlanması için burada bir nicem olan Ben'in aynı zamanda bir başka Ben'e ihtiyaç duyduğu görülür. Bu diğer Ben, Ben'e, Ben-olmayan'ı aşması için çağrıda bulunmakta ve aynı zamanda bu çabanın sürekli kılınması için de Ben'e bedeni koruyacak politik ve hukuki zemini sağlamaktadır. Öyleyse Fichteci özbilinç en temelde eylemsel ve öznelerarasıdır. Bilincin eylemsel oluşu onun ahlaki doğasını açığa çıkarırken, öznelerarası boyutu da bu ahlaki yapının sürekliliğine zemin hazırlar.

Çağdaş bilim her bir özne için nesne olabilecek bir şeyi konu edinir. Bilimsel olduğunu iddia eden bilinç araştırmaları, bilinci Humecu bir tarzda girdi ve çıktı meselesine indirgemek zorunda kalmaktadır. Böylelikle bilincin kendisiyle ilişkisi anlamına gelebilecek ve sadece öznel olarak bilinecek dolaysız bir bilinç konu edilemez. Fichte özgürlüğün bilinci olan bu dolaysız Ben bilincini sisteminin en başına koyar. Ancak böyle bir dolaysız bilinç varsa bu nasıl ifade edilecektir? Fichte bu dolaysız Ben bilincinin nesnel hale getirilemeyeceğini söylerken onu bir eylem olarak sezebileceğimizi anlatmaktadır. Diğer yandan, yapmış olduğu felsefi refleksiyon ile bilincin eylemselliğinin ve öznelerarasılığının bilgisine ulaşır. Nihayetinde, Fichte'de zihinsel görü ile felsefi refleksiyon arasında yer alan boşluk bu sistemin en zayıf noktalarından biri olarak göze çarpmaktadır.

Son olarak bilimin idealist bir temelde yapılmadığı ve bilincin bir nesne olarak başka bir bilincin dışında durduğu göz önüne alınırsa, Fichteci anlamda onun özgür ve ahlaki doğasına ulaşamayacağı ortadadır. Çünkü böyle bir araştırma Fichteci bakış açısından Ben-olmayan tarafından belirlendiği önsel olarak kabul edilen empirik bilinç üzerine yapılan bir araştırma olacaktır.

9. Kaynakça

- Brinkmann, K. (1994). "Tugendhat on Fichte and Self-Consciousness." D. Breazeale ve T. Rockmore (Der.), *Fichte: Historical Contexts, Contemporary Controversies* içinde (s. 220-233). Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.
- Copleston, F. (2010). *Alman İdealizmi*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Descartes, R. (1984). "Objections and Replies." J. Cottingham, R. Stoothoff ve D. Murdoch (Çev. ve Der.), *The Philosophical Writings of Descartes* içinde (s. 63-397). Cambridge: Cambridge University Press.
- Descartes, R. (2015). *Yöntem Üzerine Konuşma*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa.
- Fichte, J. G. (1982). *The Science of Knowledge*. İng. Çev. ve Der. Peter Heath ve John Lachs. Cambridge: Cambridge University Press.

- Fichte, J. G. (1992). *Foundations of Transcendental Philosophy: (Wissenschaftslehre) Nova Methodo (1796/99)*. İng. Çev. ve Der. Daniel Breazeale. Ithaca: Cornell University Press.
- Fichte, J. G. (2000). *Foundations of Natural Right*. İng. Çev. Michael Baur. Der. Frederick Neuhouser. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fichte, J. G. (2005). *The System of Ethics*. İng. Çev. ve Der. Daniel Breazeale ve Günter Zöller. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fichte, J. G. (2006). "Aenesidemus'un Eleştirisi." Çev. Özlem Barın. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu (Der.), *Alman İdealizmi I: Fichte içinde* (s. 33-59). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006). "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine." Çev. Meryem Uçar. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu (Der.), *Alman İdealizmi I Fichte içinde* (s. 60-111). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gottlieb, G. (2016). "Fichte's Developmental View of Self-Consciousness." Gabriel Gottlieb (Der.), *Fichte's Foundations of Natural Right içinde* (s. 117-137). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. (1977). "Exposition of Fichte's System." H. S. Harris ve Walter Cerf (İng. Çev. ve Der.), *The Difference Between Fichte's and Schelling's System of Philosophy içinde* (s. 119-154). Albany: State University of New York Press.
- Hume, D. (2009). *A Treatise of Human Nature*. The Floating Press.
- Kinlaw, J. (2014). "Self Determination and Immediate Self-Consciousness in the Jena Wissenschaftslehre." T. Rockmore ve D. Breazeale (Der.), *Fichte and Transcendental Philosophy içinde* (s. 176-189). New York: Palgrave Macmillan.
- Neuhouser, F. (2010). "Fichte Kuramının Kökleri: Aklın Birliği Fikri." Çev. Erdal İşbir. Arslan Topakkaya (Der.), *Fichte içinde* (s. 195-220). İstanbul: Say yayınları.
- Tugendhat, E. (1986). *Self Consciousness and Self-Determination*. Çev. Paul Stern. Cambridge: MIT Press.
- Wood, A. W. (2006). "Fichte'nin Hukuk ve Etik Felsefesi." Çev. Kaan Özkan. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu (Der.), *Alman İdealizmi I: Fichte içinde* (s. 363-399). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Wood, A. W. (2006). "Fichte's Intersubjective I." *Inquiry*, 49(1): 62-79. DOI: [10.1080/00201740500497431](https://doi.org/10.1080/00201740500497431)

This Page Intentionally Left Blank
